

ТЪЛКУВАТЕЛНО РЕШЕНИЕ

5/2013

гр.София, 15 юни 2015 год.

Върховният касационен съд на Република България, Общо събрание на Гражданска колегия, в съдебно заседание на 28 май 2015 година в състав:

ПРЕДСЕДАТЕЛ на ОСГК,

ЗАМ. ПРЕДСЕДАТЕЛ на ВКС и

ПРЕДСЕДАТЕЛ на Гражданска колегия:

КРАСИМИР ВЛАХОВ

ПРЕДСЕДАТЕЛИ

на ОТДЕЛЕНИЯ: БОЙКА СТОИЛОВА

И.Ф. ДОБРИЛА ВАСИЛЕВА

И.Ф. ТАНЯ МИТОВА

И.Ф. ПЛАМЕН СТОЕВ

ЧЛЕНОВЕ:

1. ЖАНИН СИЛДАРЕВА	17. ЕМИЛ ТОМОВ
2. КАПКА ЮСТИНИЯНОВА	18. СВЕТЛА ДИМИТРОВА
3. СИМЕОН ЧАНАЧЕВ	19. БОНКА ДЕЧЕВА
4. ТЕОДОРА НИНОВА	20. СВЕТЛА БОЯДЖИЕВА
5. БРАНИСЛАВА ПАВЛОВА	21. ЖИВА ДЕКОВА
6. СТОИЛ СОТИРОВ	22. МИМИ ФУРНАДЖИЕВА
7. ЦЕНКА ГЕОРГИЕВА	23. ЗДРАВКА ПЪРВАНОВА
8. БОРИСЛАВ БЕЛАЗЕЛКОВ	24. ВАСИЛКА ИЛИЕВА
9. ЛЮБКА БОГДАНОВА	25. ТЕОДОРА ГРОЗДЕВА
10. ВЕСКА РАЙЧЕВА	26. ИЛИЯНА ПАПАЗОВА
11. ДИЯНА ЦЕНЕВА	27. ОЛГА КЕРЕЛСКА
12. МАРИЯ ИВАНОВА	28. ЗОЯ АТАНАСОВА
13. СВЕТЛАНА КАЛИНОВА	29. ВЕЛИСЛАВ ПАВКОВ
14. ГЪЛЪБИНА ГЕНЧЕВА	30. ВЕСЕЛКА МАРЕВА
15. СНЕЖАНКА НИКОЛОВА	31. БОРИС ИЛИЕВ
16. МАРИО ПЪРВАНОВ	32. ДИАНА ХИТОВА

33. МАРГАРИТА ГЕОРГИЕВА	38. ГЕРГАНА НИКОВА
34. ДРАГОМИР ДРАГНЕВ	39. МАЙЯ РУСЕВА
35. ГЕНИКА МИХАЙЛОВА	40. ВАНЯ АТАНАСОВА
36. ДАНИЕЛА СТОЯНОВА	41. ЕРИК ВАСИЛЕВ
37. ДИМИТЪР ДИМИТРОВ	

при участието на секретаря Анжела Богданова
постави на разглеждане тълкувателно дело № 5 по описа за 2013 г. на
Общото събрание на Гражданска колегия
докладвано от съдия МАРИО ПЪРВАНОВ

Тълкувателно дело № 5/2013 г. на ОСГК е образувано на основание чл. 128, ал. 1 от Закона за съдебната власт, във връзка с чл. 292 от Гражданския процесуален кодекс, с разпореждане от 20.06.2013 г. на Председателя на Върховния касационен съд по предложение на тричленен състав на Върховния касационен съд, Гражданска колегия, IV отделение по гр.д. № 946/2012 г., Общото събрание на Гражданска колегия на ВКС да приеме тълкувателно решение поради противоречива съдебна практика по чл. 290 ГПК по въпроса:

„Легитимиран ли е съдът да представлява държавата по искове за вреди по чл.2 ЗОДОВ и в кои случаи.”

Общото събрание на Гражданска колегия на Върховния касационен съд, за да се произнесе, съобрази следното:

По този въпрос съществува противоречива съдебна практика на Върховния касационен съд, формирана по реда на чл.290 ГПК. Тя се отнася до основанията за отговорност на държавата в редакцията на чл.2 от Закона за отговорността на държавата и общините за вреди преди ЗИД на ЗОДОВ/обн. ДВ, бр.38 от 18.05.2012 г./ . Противоречията в постановените решения по чл.290 ГПК се свеждат до това дали и в кои случаи съдът е легитимиран да представлява държавата по искове за вреди от незаконно задържане под стража и от неоснователно обвинение с правно основание чл.2, ал.1, т.1, т.2 и т.3 ЗОДОВ /по сега действащата редакция - чл.2, ал.1, т.1, пр.1, т.3 и т.4/. Цитираните по нататък разпоредби от закона са в съответствие с редакцията на чл.2 ЗОДОВ преди ЗИД на ЗОДОВ/обн. ДВ, бр.38 от 18.05.2012 год./. Съдът е посочен изрично в разпоредбата на чл.2, ал.1, т.4 и т.5 ЗОДОВ като един от правозащитните органи, чрез които държавата отговаря за вреди и по този въпрос няма противоречива

практика. В тези два случая – за прилагане от съда на задължително настаняване и лечение или принудителни медицински мерки, когато те бъдат отменени поради липса на законно основание и за прилагане от съда на административна мярка, когато решението му бъде отменено като незаконосъобразно, съдът като процесуален субституент е легитимиран да представлява държавата по искове за обезщетение за вреди. В този смисъл е и ТР №3 от 22.04.2005 по тълк. дело №3/2004 г. на ОСГК на ВКС.

Според едното становище съдът е легитимиран да представлява държавата и по исковете с правно основание чл.2, ал.1, т.1, т.2 и т.3 ЗОДОВ за обезщетение за вреди от задържане под стража като мярка за неотклонение, когато то е отменено поради липса на законно основание; при постановяване на осъдителна присъда, отменена по реда на инстанционния контрол и при наличие на влязла в сила присъда, с която лицето е било признато за виновно и осъдено на наказание по НК и по реда на възобновяване на наказателните дела е признато за невиновно и оправдано или административното наказание отменено. Това е така, защото съдът представлява държавата по искове с правно основание чл.2 ЗОДОВ винаги когато вредите са причинени от негови незаконни актове и действия.

Според другото становище държавата не отговаря чрез съда по нито един от исковете с правно основание чл.2, ал.1, т.1, т.2 и т.3 ЗОДОВ, тъй като липсва причинна връзка между актовете на съда и настъпилите вреди. Без повдигане на неоснователно обвинение от Прокуратурата на Република България не биха настъпили каквито и да било вреди от съдебни актове.

Общото събрание на Гражданска колегия на Върховния касационен съд приема следното:

Според чл.7 от Конституцията на Република България държавата отговаря за вреди, причинени от незаконни актове или действия на нейни органи и длъжностни лица. Тази разпоредба е в глава „Основни начала” на Конституцията на РБ, от което следва, че това е един от основополагащите принципи за функционирането на държавата. В нея изрично се предвижда, че отговорността е на държавата, а не на отделните нейни органи и длъжностни лица. Разпоредбата на чл.2 ЗОДОВ също изрично определя държавата като длъжник по материалното правоотношение. Тя отговаря за причинените вреди. Съдът и другите правозащитни органи представляват държавата като процесуални субституенти. ЗОДОВ е едно от средствата за защита на предоставените от Конституцията права. Той е и едно от вътрешноправните средства за защита по смисъла на чл.35, § 1 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи /Конвенцията/.

По чл.2 ЗОДОВ държавата в съответствие с посочения по-горе конституционен принцип носи обективна отговорност за

незаконно причинени вреди от дейността на правозащитните органи. Според чл.4 ЗОДОВ държавата дължи обезщетение за всички имуществени и неимуществени вреди, които са пряка и непосредствена последица от увреждането, независимо от това, дали са причинени виновно от длъжностното лице. Това задължение на държавата произтича и от Конвенцията. То трябва да отговаря и на нейните стандарти. Като страна по тази конвенция България е поела конкретни задължения за осигуряване на ефикасни вътрешноправни средства за обезщетяване на увредените лица.

Дори само един правозащитен орган да представлява държавата, то това не би могло по никакъв начин да наруши принципа за пълно обезщетение за всички имуществени и неимуществени вреди, които са пряка и непосредствена последица от увреждането. При условие, че съдът не представлява държавата по исковете с правно основание чл.2, ал.1, т.1, т.2 и т.3 ЗОДОВ, а тя е представлявана от Прокуратурата на РБ и разследващите органи, също ще се получи обезщетение в пълна степен за самостоятелното увреждащо действие на незаконното задържане под стража, за отделните вреди от постановената осъдителна присъда на една или повече съдебни инстанции, която присъда впоследствие е отменена. С постановяването на незаконна осъдителна присъда, дори и когато не е влязла в сила, се потвърждава основателността на обвинението на съответния етап от наказателния процес и се определя наказание. Отговорността на държавата по исковете с правно основание чл.2 ЗОДОВ, независимо от правозащитния орган, който я представлява, се определя съобразно всички обстоятелства, които обуславят тези вреди. Тази отговорност е обективна и законодателят е предвидил държавата да се представлява от различни органи по искове за обезщетение за вреди, включително и от съда, за да променят практиката си и да се предотврати за в бъдеще нарушаване правата на гражданите.

Съдът не е легитимиран да представлява държавата по искове за обезщетение за вреди от задържане под стража като мярка за неотклонение, когато то е отменено поради липса на законно основание. Мерките за неотклонение са законови средства за процесуална принуда, които съобразно разпоредбата на чл.57 НПК се налагат с цел да бъде осигурено нормалното протичане и довършване на развиващото се наказателно производство и да гарантират изпълнението на влязлата в сила присъда. Промяната или отмяната на мярката за неотклонение е с оглед критериите за това да бъде поправено на обвиняемия да се укрие, да извърши престъпление или да осуети привеждането в изпълнение на влязлата в сила присъда. Когато задържането под стража е постановено от първата съдебна инстанция, но не е отговаряло на изискванията на вътрешното право/НПК/ именно съдът като въззивна инстанция е органът, който е установил с обвързваща сила незаконността и я е отстранил като е коригирал практиката си. По този начин са взети и

мерки за отстраняване причините за допуснатото нарушение на закона в изпълнение целите на ЗОДОВ и стандартите на Конвенцията. Правно действие поражда само влезният в сила съдебен акт, поради което съдът като субект в наказателния процес, който е освободил незаконно задържаното лице не трябва да представлява държавата в този случай. Така, както за вреди от допуснато обезпечение по искане на прокурор по реда на чл. 72, ал.1 НПК във връзка с чл. 389 и сл. ГПК, винаги отговаря само поискалият обезпечението и никога държавата за действията на съда, който го е допуснал, така и за вреди от задържане под стража като мярка за неотклонение, когато то е отменено поради липса на законно основание, държавата не отговаря чрез съда, а чрез прокуратурата, която е компетентният орган да повдига обвинение за извършено престъпление от общ характер.

Държавата не отговаря чрез съда и по искове за обезщетение за вреди при постановяване на осъдителна присъда, отменена по реда на инстанционния контрол. Според т.13 на ТР №3 от 22.04.2005 по тълк. дело №3/2004 г. на ОСГК на ВКС ако лицето е оправдано или образуваното наказателно производство е прекратено, държавата отговаря по чл.2, ал.1, т.2 ЗОДОВ. В тези случаи обезщетението за неимуществени вреди обхваща и вредите от незаконното задържане под стража. Ако са настъпили имуществени вреди, обезщетението за тях не се поглъща, а се присъжда самостоятелно с оглед особеностите на всеки конкретен случай.

Когато се претендират вреди от неоснователно обвинение и задържането под стража като мярката за неотклонение е била потвърдена от съдебна инстанция, това не е основание държавата да отговаря чрез съда, защото мярката е била наложена не в нарушение, а в съответствие с изискванията на процесуалния закон. Тя уврежда непозволено задържания само когато обвинението е неоснователно. Съответният съд не е процесуално легитимиран да представлява държавата и когато постанови осъдителна присъда и впоследствие обвиняемият е оправдан, тъй като правно действие поражда само влязлата в сила присъда. В този случай процесуално легитимирана да представлява държавата е Прокуратурата на Република България, защото тя е поддържала неоснователно обвинение. Липсва причинна връзка между актовете на съда и настъпилите вреди. Такава има само с действията на Прокуратурата на РБ, защото без повдигане на неоснователно обвинение не би се стигнало и до неправилна осъдителна присъда. Прокуратурата упражнява надзор върху разследващите органи и е компетентният орган, който повдига и поддържа обвинение за извършването на престъпление от общ характер. Следователно при неоснователно държавно обвинение, прокуратурата е правозащитният орган, който трябва да промени практиката си и да вземе мерки за отстраняване причините за увреждането. Участието и на съда наред с

нея като представител на държавата означава заличаване на съществената разлика между основни функции в наказателния процес.

В §97 от мотивите на пилотното решение на Европейския съд по правата на човека /ЕСПЧ/ по делото „Димитров и Хамънов срещу България” от 10.05.2011 г. е посочено изрично, че когато исквете по чл. 2, ал.1, т.2 ЗОДОВ се разглеждат от съдилищата, срещу които са насочени и всички присъдени по тези иски суми се изплащат от бюджета на въпросните съдилища, то тези две обстоятелства могат да породят сериозни съмнения във връзка с липсата на обективност и безпристрастност на съдилищата при определяне на обезщетенията за вреди. В § 47-51 от мотивите на решението на ЕСПЧ по делото „Михалков срещу България” от 10.04.2008 г. изрично е посочено, че чл. 6, § 1 /право на независим и безпристрастен съд/ от Конвенцията е бил нарушен поради липсата на независимост и безпристрастност на съда, разгледал и уважил иск по чл.2 ЗОДОВ срещу себе си. Според практиката на ЕСПЧ поради спецификата на делата, по които се определя отговорността на държавата за незаконно причинени вреди от дейността на правозащитните органи по наказателни дела, в случаите при които държавата се представлява от съда, се нарушава правото на независим и безпристрастен съд. Освен това всеки национален съд на всички държави – страни по Конвенцията, е и национален съд по правата на човека по смисъла на чл.13 от Конвенцията и като такъв не би следвало да представлява държавата по иски за вреди от неоснователно обвинение за извършено престъпление от общ характер. Така например в решението по делото „Бочев срещу България” от 13.11.2008 г., а и в други свои решения, ЕСПЧ се е произнесъл положително относно възможността още в самото наказателно производство осъденият да получи намаляване на наложеното наказание като компенсация за вредите от това, че наказателното производство не е приключило в разумен срок.

Държавата не отговаря чрез съда и по иски за обезщетение за вреди при наличие на влязла в сила присъда, с която лицето е било признато за виновно и осъдено на наказание по НК и по реда на възобновяване на наказателните дела е признато за невиновно и оправдано или административното наказание отменено. Отговорността по чл.45 ЗЗД произтича от забраната да се вреди другиму/*neminem laedere*/, докато отговорността по ЗОДОВ се основава на задължението на държавата да спазва правата и законните интереси на гражданите и юридическите лица. По чл.2 ЗОДОВ държавата носи обективна отговорност за незаконно причинени вреди от дейността на правозащитните органи. Общата деликтна отговорност на държавата е за вреди от противоправно поведение на нейни служители, като вината им се предполага до доказване на противното, докато специалната отговорност на държавата по чл.2 ЗОДОВ е за вреди от неоснователно осъществена процесуална принуда, която може да е процесуално

законосъобразна, а вината е без правно значение. Характерът на отношенията при осъществяване на производството по НПК не винаги обуславя наличие на процесуално незаконосъобразна дейност на конкретното длъжностно лице или орган, причинител на вредата. След като според изричната разпоредба на чл. 4 ЗОДОВ държавата дължи обезщетение независимо от това, дали вредите са причинени виновно от длъжностното лице, то тогава наличието или не на вина е извън предмета на делото по искове с правно основание чл.2 ЗОДОВ. По тази причина трудно може да бъде обоснована тезата за отговорност на държавата чрез съда само поради наличието на съдебен акт/влязъл или невлязъл в сила/. При обективната отговорност се прилага принципът на риска, а не на вината. Когато е без значение дали увреждането се дължи на виновното поведение на длъжностно лице, то отговорността за вреди се поема от този, който е създал риска. При обвинение в извършване на престъпление рискът не е за съда, а за прокуратурата, на която е предоставена държавната функция по обвинение в наказателния процес.

В разпоредбата на чл.422 НПК са посочени основанията за възобновяване на наказателното дело и някои от тях не сочат на извънредност и извънinstancионност на възможността за отмяна на влязла в сила присъда, нито на незаконност на актове или действия на съда, като наличието или не на вина е без правно значение, както е посочено по-горе /напр. - допуснати съществени нарушения по присъди, решения и определения, непроверени по касационен ред по жалба или протест на страната, в чийто интерес се предлага отмяната/. Съответният съд като съдебна инстанция не е процесуално легитимиран да представлява държавата и при наличие на влязла в сила присъда, с която лицето е било признато за виновно и осъдено на наказание по НК и по реда на възобновяване на наказателните дела е признато за невиновно, защото това също е станало в съответствие с изискванията на процесуалния закон. В резултат от действията на съда като субект в наказателния процес и национален съд по правата на човека по смисъла на чл.13 от Конвенцията в крайна сметка се е стигнало до признаване на лицето за невиновно и оправдаването му. По този начин съдът в рамките на самия наказателен процес е взел мерки за отстраняване причините за допуснатото увреждане. В противен случай би могло да се стигне до хипотезата съдът, който е възобновил наказателното дело /ВКС/ като по този начин е поправена допуснатата грешка, да представлява държавата и за това, че по реда на instanciонния контрол преди това е потвърдил осъдителна присъда. Същият резултат ще се получи и в случаите, при които съответната съдебна инстанция е постановила мярка за неотклонение задържане под стража или е потвърдила такава, а след възобновяването на наказателното дело е оправдала лицето.

По изложените съображения, Общото събрание на Гражданската колегия на Върховния касационен съд

Р Е Ш И :

Съдът е легитимиран да представлява държавата по искове за обезщетение за вреди по чл.2 ЗОДОВ/ред. преди ЗИД на ЗОДОВ - ДВ, бр.38 от 18.05.2012 г./ само в случаите по ал.1, т.4 и т.5 за прилагане от съда на задължително настаняване и лечение или принудителни медицински мерки, когато те бъдат отменени поради липса на законно основание и за прилагане от съда на административна мярка, когато решението му бъде отменено като незаконосъобразно.

ПРЕДСЕДАТЕЛ на ОСГК,

ЗАМ. ПРЕДСЕДАТЕЛ на ВКС и

ПРЕДСЕДАТЕЛ на Гражданска колегия:

КРАСИМИР ВЛАХОВ

ПРЕДСЕДАТЕЛИ

на ОТДЕЛЕНИЯ: БОЙКА СТОИЛОВА.....

И.Ф. ДОБРИЛА ВАСИЛЕВА.....

И.Ф. ТАНЯ МИТОВА.....

И.Ф. ПЛАМЕН СТОЕВ.....

ЧЛЕНОВЕ:

1. ЖАНИН СИЛДАРЕВА.....	22. МИМИ ФУРНАДЖИЕВА.....
2. КАПКА ЮСТИНИЯНОВА	23. ЗДРАВКА ПЪРВАНОВА.....
3. СИМЕОН ЧАНАЧЕВ.....	24. ВАСИЛКА ИЛИЕВА.....
4. ТЕОДОРА НИНОВА.....	25. ТЕОДОРА ГРОЗДЕВА.....
5. БРАНИСЛАВА ПАВЛОВА.....	26. ИЛИЯНА ПАПАЗОВА.....
6. СТОИЛ СОТИРОВ.....	27. ОЛГА КЕРЕЛСКА.....
7. ЦЕНКА ГЕОРГИЕВА.....	28. ЗОЯ АТАНАСОВА.....
8. БОРИСЛАВ БЕЛАЗЕЛКОВ.....	29. ВЕЛИСЛАВ ПАВКОВ.....
9. ЛЮБКА БОГДАНОВА.....	30. ВЕСЕЛКА МАРЕВА.....
10. ВЕСКА РАЙЧЕВА.....	31. БОРИС ИЛИЕВ.....
11. ДИЯНА ЦЕНЕВА.....	32. ДИАНА ХИТОВА.....
12. МАРИЯ ИВАНОВА.....	33. МАРГАРИТА ГЕОРГИЕВА.....
13. СВЕТЛАНА КАЛИНОВА.....	34. ДРАГОМИР ДРАГНЕВ.....
14. ГЪЛЪБИНА ГЕНЧЕВА.....	35. ГЕНИКА МИХАЙЛОВА.....
15. СНЕЖАНКА НИКОЛОВА.....	36. ДАНИЕЛА СТОЯНОВА.....
16. МАРИО ПЪРВАНОВ.....	37. ДИМИТЪР ДИМИТРОВ.....
17. ЕМИЛ ТОМОВ.....	38. ГЕРГАНА НИКОВА.....
18. СВЕТЛА ДИМИТРОВА.....	39. МАЙЯ РУСЕВА.....
19. БОНКА ДЕЧЕВА.....	40. ВАНЯ АТАНАСОВА.....
20. СВЕТЛА БОЯДЖИЕВА.....	41. ЕРИК ВАСИЛЕВ.....
21. ЖИВА ДЕКОВА.....	